
Com abordar una recerca educativa etnogràfica

PID_00269752

Neus Alberich González

Neus Alberich González

Educadora social i llicenciada en Història, màster de Recerca Bàsica i Aplicada en Antropologia. Ha treballat com a educadora, formadora i mediatra amb diferents col·lectius de persones migrades i refugiades, així com amb nens i joves. Ha participat en diferents grups de recerca i ha fet recerques sobre joventut, migracions, refugi, gènere, entre altres, sempre des d'un vessant pràctic. Actualment és tècnica d'interculturalitat i inclusió social a l'Agència Catalana de la Joventut, on desenvolupa projectes en aquests àmbits, forma professionals, elabora recursos i fomenta una xarxa de professionals amb perspectiva intercultural. Combina aquesta activitat amb la docència universitària en els graus d'Educació Social de la UOC i la URL i amb la participació en algun altre projecte o recerca. Ha militat en diferents grups i entitats de barri feministes i antiracistes.

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats per la professora: Eva Bretones Peregrina (2020)

Primera edició: febrer 2020
© Neus Alberich González
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2020
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
1. El disseny i el desenvolupament de la primera fase de recerca etnogràfica: el projecte de recerca	7
1.1. L'elecció del tema	7
1.2. La definició del tema	8
1.3. La pregunta o la hipòtesi que guia la recerca	9
1.4. El lloc on es desenvolupa l'etnografia i el seu context	10
1.5. La definició de les categories i els conceptes clau	12
1.6. Establiment d'ítems d'observació	14
1.7. La planificació del treball de camp	14
1.8. L'entrada al camp	15
2. El posicionament i el rol de la persona etnògrafa en una etnografia educativa	17
2.1. L'observació participant	18
2.2. L'estranyament	19
2.3. El punt de vista natiu	19
Bibliografia	21

Introducció

Una de les principals finalitats de les etnografies educatives és apropar-nos als punts de vista propis de les persones a qui acompanyem educativament, fent un esforç per conèixer la diversitat cultural interna en la nostra societat, que és complexa i heterogènia.

L'etnografia educativa ens ha d'apropar a les pràctiques de la gent, però també als significats diversos que aquestes persones atorguen a aquestes pràctiques.

En aquest mòdul estudiarem com hem de plantejar una aproximació etnogràfica en forma de recerca perquè pugui complir aquesta finalitat que n'esperem.

1. El disseny i el desenvolupament de la primera fase de recerca etnogràfica: el projecte de recerca

Independentment de l'envergadura de la recerca etnogràfica que vulguem abordar, el primer que hem de fer és definir quin és el tema al qual ens volem acostar i formular-lo com un problema o com una pregunta de recerca.

A partir d'aquí, hem de planificar la nostra aproximació al camp d'estudi: escollint quina serà la unitat d'observació, la metodologia i les tècniques que farem servir, dissenyant les fases de la investigació i com les concretarem en un pla de treball.

1.1. L'elecció del tema

Produir etnografies educatives no és una finalitat per si mateixa, sinó que respon a la voluntat d'aprofundir en uns objectes d'estudi.

S'escull fer una etnografia si per mitjà d'aquesta podem aprofundir en un determinat **objecte d'estudi o problema**.

No tots els objectes d'estudi de l'educació social són recomanables d'abordar des de l'etnografia, però la llista de possibles temes pertinents pot ser interminable. L'elecció d'un tema en concret dependrà de factors múltiples. De vegades aquests són externs i provenen d'encàrrecs institucionals, de preocupacions teòriques de l'acadèmia, d'interessos tècnics del món educatiu o de l'emergència d'uns determinats problemes o necessitats socioeducatives. Altres vegades, el tema pot sorgir del coneixement previ d'un determinat àmbit, institució o context, per exemple, per haver-hi treballat professionalment o per haver-hi realitzat alguna altra mena d'aproximació prèvia. També es pot aprofitar una circumstància d'oportunitat etnogràfica d'accés a un determinat espai o col·lectiu.

Finalment, no hem de menystenir en l'elecció els interessos i les motivacions lícits de caràcter més personal de la persona investigadora, compronent el paper que tenen en aquests processos les passions personals com a motor. Tanmateix, tenir passió per un tema no ha d'estar en contradicció amb el rigor en els processos del treball etnogràfic.

Els temes de les etnografies educatives poden acostar-se a **mons socials** que es desenvolupen al voltant d'un tipus d'activitat i que comparteixen un cosmos determinat. Si observem un món social en profunditat (i després el comparem amb altres) podem arribar a identificar lògiques que els governen.

Exemples

Un món social en contextos educatius pot ser un centre penitenciari, un pis assistit, una escola d'adults o una casa d'acollida de dones víctimes de violència masclista, espais en els quals intervenen educadores i educadors socials.

Però també poden ser mons socials, espais o grups que van més enllà dels espais educatius més institucionals: una disciplina esportiva o artística de carrer, com els grafitis, o una plaça pública, camps en els quals pot operar una educació de medi obert.

Però les temàtiques també poden estar més relacionades amb **col·lectius determinats o categories de situació** amb els quals treballen les persones professionals de l'educació social.

Exemples

Són categories de situació o col·lectius les persones grans que habiten en residències, joves menors que han migrat sols, persones que consumeixen drogues, cuidadors de persones dependents, manters, persones sense llar, aturats de llarga durada...

I abordar des de l'etnografia educativa temes que relacionin aquell col·lectiu o món social amb **algun aspecte o procés educatiu**.

Exemples

Algunes de les temàtiques resultants podrien ser: com es desenvolupa l'educació comunitària per mitjà d'un determinat art urbà, l'adaptació de les persones més grans de vuitanta anys en un centre residencial, la construcció de la masculinitat entre els nois que practiquen un determinat esport, la invisibilitat i vulnerabilitat de les noies menors d'edat que migren soles.

El tema voldrà donar compte d'un problema, assumpte o qüestió concreta que afecta un determinat àmbit, col·lectiu o institució. L'objectiu final serà millorar la comprensió d'aquests mons socials i col·lectius, així com els mecanismes, els dispositius i les actuacions educatives que s'hi desenvolupen per a la seva transformació i millora.

1.2. La definició del tema

La definició d'un tema etnogràfic no és només producte d'una experiència o un coneixement previ, quan n'hi ha, o d'un mer interès en alguna qüestió o àmbit, sinó que cal un emmarcament teòric. Encara que la persona conegui el camp, per la seva pràctica professional o per relats d'altres professionals, o perquè hagi estat en contacte amb persones membres d'un determinat col·lectiu o hagi tingut experiències personals en un món social, o hagi llegit articles i opinions a la premsa, els marcs i les perspectives teòriques que han de guiar la recerca s'han de bastir.

L'aproximació bibliogràfica exploratòria prèvia és necessària per situar el tema principal i els subtemes amb els quals el tema central pot estar relacionat. Poden haver-hi reflexions teòriques o professionals que ja s'hagin elaborat sobre el camp o col·lectiu que ens interessa. Es poden consultar treballs etnogràfics o altres tipus de recerca que s'hagin aproximat a mons socials similars amb els quals podem comparar el nostre. Hi poden haver informes, estudis o recerques sobre aquell tema que ens proporcionin dades quantitatives que ens situïn en un determinat fenomen. Tot això ho hem d'explorar i analitzar.

L'enfocament teòric del nostre objecte d'estudi ens ha de permetre endinsar-nos amb major aprofundiment en la temàtica: desgranar quins són els altres temes o subtemes amb els quals el podem relacionar i focalitzar l'assumpte més enllà del coneixement general.

La recerca de bibliografia relacionada, o altres possibles fonts d'informació, no hauria de fer-se només en la fase prèvia de definició, sinó que hauria de continuar durant el treball de camp, establint un diàleg entre l'observació, la teoria i altres fonts.

1.3. La pregunta o la hipòtesi que guia la recerca

Més enllà del tema que es vulgui estudiar, cal formular el problema sobre el qual es voldria donar compte, ja sigui plantejat en forma d'hipòtesi o en forma de preguntes.

Aquesta **formulació de la pregunta o del problema** és el que orientarà tota la recerca, allò en què ens volem centrar. Davant d'un escenari determinat, les observacions possibles són múltiples i totalment inabastables; per això la pregunta ens enfoca en allò en què ens hem de fixar per intentar contestar-la.

Exemple: en el cas d'un Espai Jove

Si ho exemplifiquem en un treball etnogràfic en un Espai Jove (Alberich, 2019) podríem parlar d'ensament, entre altres, en:

- L'espai físic (com és aquest i com és la gent que hi participa).
- Les interaccions entre joves (segons edat, gènere, posició social, origen sociocultural, estil juvenil...), o entre persones joves i adultes.
- El llenguatge (verbal i no verbal) de les persones que transiten aquest espai.
- Les normes no escrites de funcionament.
- Les activitats formals i informals que s'hi desenvolupen.
- La cultura institucional.
- El punt de vista de les persones joves beneficiàries sobre el servei o les activitats.
- Les relacions de poder que s'hi donen.

És la pregunta la que ens guiarà on posar l'ull.

La pregunta o el problema definit ens orienta a **seleccionar algunes situacions, relacions, aspectes en els quals cal posar atenció i aprofundir-hi**. Ens fixarem en uns aspectes o en uns altres segons el problema definit, la hipòtesi o la pregunta que ens fem. Així, a partir d'un tema general, cal formular una pregunta o un conjunt de preguntes que permetin delimitar els processos educatius en els quals volem penetrar. Així distingirem allò que és pertinent del que no ho és tant, orientant la mirada de la persona investigadora cap a determinats aspectes que podrien romandre invisibles o minimitzats, i descartant altres aspectes que poden ser molt interessants però que no podem relacionar tant amb la qüestió plantejada.

En principi, les etnografies educatives no responen a criteris de recerca bàsica, sinó que tenen un enfocament més aplicat i amb un cert compromís pel canvi social. Per tant, quan formulem preguntes, encara que no tinguin una aplicabilitat directa evident, sí que haurien de tenir certa **rellevància social i educativa**. En la mesura de les seves possibilitats i envergadura, la recerca educativa està enfocada a conèixer i intentar comprendre millor determinats col·lectius o mons socials per transformar pràctiques educatives, institucions i programes.

Exemple: en el cas de l'Espai Jove

Seguint l'exemple il·lustratiu d'una etnografia en un Espai Jove (Alberich, 2019), es podrien formular qüestions com aquestes:

- Si la interacció entre els diferents grups de joves en l'espai pot ser un procés d'aprenentatge per resoldre conflictes de ciutadania.
- Si alguns dels abordatges educatius poden reproduir diferents formes de racisme.
- Si hi ha una cultura institucional i de centre que podria privilegiar uns determinats col·lectius.
- Com es promou la igualtat d'oportunitats real amb perspectiva de gènere en la participació en l'espai.
- Com opera la intersecció del gènere i la diversitat cultural i d'origen en l'espai.

Molt sovint els processos de recerca no consisteixen a contestar només una determinada qüestió o contrastar una hipòtesi totalment prefixada, sinó que es parteix d'una idea general i d'unes preguntes sobre les quals es reflexiona durant el desenvolupament de l'etnografia, analitzant també el plantejament inicial, reformulant les qüestions inicials o complementant-les amb noves preguntes o hipòtesis secundàries. Així, **els problemes que es formulen preliminarment han de poder modificar-se**, ja que el treball de camp pot fer-nos canviar el nostre punt de vista, i seria desitjable que ho fes; però, malgrat la seva possible mutabilitat, les qüestions han de ser plantejades sempre prèviament per poder orientar la mirada de la persona que desenvolupa l'etnografia.

1.4. El lloc on es desenvolupa l'etnografia i el seu context

Com hem dit, l'etnografia estudia problemes, no llocs, però per poder aprofundir en els problemes cal que aquests s'observin en escenaris determinats.

A vegades es confonen llocs i problemes, segurament perquè no és rar que, per múltiples motius sovint relacionats amb l'oportunitat, es decideixi el lloc on es vol dur a terme l'etnografia abans d'haver formulat la pregunta de recerca. Per tant, hem de distingir bé el lloc on estudiem un determinat tema o qüestió del problema de recerca que volem abordar.

El lloc o camp que escollim serà la **unitat d'observació** des d'on abordarem el problema o la pregunta de recerca. És un espai concret, que estarà definit per tal de delimitar-lo i en el marc del qual es desenvoluparà el treball de camp etnogràfic.

Decidir el context particular d'una recerca no sempre és fàcil, perquè aquest emplaçament ha de ser apropiat per aprofundir en les qüestions que ens plantejarem. De vegades l'elecció és producte de motius personals; d'altres, perquè s'hi coneix algú o per motius accidentals, però cal assegurar-se que s'hi donen les condicions per fer-hi l'etnografia que s'ha plantejat.

La **idoneïtat del lloc** està determinada perquè compleixi les condicions per poder-hi realitzar el treball de camp (que tingui les característiques que ens interessa, que sigui accessible, que respongui a altres aspectes pràctics...). Difícilment podrem saber prèviament si els llocs que escollim són més representatius d'aquell món social que uns altres, ja que certes variables explicatives significatives emergeixen en la mateixa etnografia.

Moltes preguntes i hipòtesis es poden intentar contestar o posar a prova en diferents llocs, però només la **comparació** dels resultats de la nostra unitat d'observació amb altres permetrà que puguem **generalitzar-ne les conclusions**. És en aquest contrast que podrem delimitar allò que és propi de la unitat d'observació i allò que es pot generalitzar en aquell món social o categoria de situació de manera més àmplia.

Els espais clàssics on es feien les etnografies des de l'antropologia eren un determinat poblat dins d'una cultura. En les etnografies educatives actuals els escenaris són molt variats.

Exemple de diferents escenaris

Poden ser una determinada institució educativa o no educativa, però en la qual es donin processos educatius, una organització, un centre (cívic, juvenil, de gent gran, sociosanitari...), una entitat del tercer sector, una oficina d'atenció a la ciutadania d'algun servei...

Però també l'escenari escollit pot ser un espai públic concret: una plaça, uns determinats carrers d'un barri, un solar, un parc infantil, un hort urbà, una zona transitada per *skaters*, un espai digital...

Així com els «poblats» formaven part d'un determinat context històric i cultural que, en part, els configurava, els llocs triats per fer etnografia educativa també estan vinculats a un **context**: una determinada geografia, una realitat social, històrica, cultural o institucional que cal contextualitzar.

Les unitats d'observació no són elements aïllats, sinó que estan enmig d'esdeveniments econòmics, polítics, socials i educatius. I **les problemàtiques locals estan vinculades a realitats socioculturals i econòmiques més globals**. El que passa fora del camp d'observació té influència amb el que passa dins. Per tant, l'etnografia ha de descriure i caracteritzar el lloc que s'ha triat, però també el context en el qual s'insereix el treball d'observació.

Vegeu també

En podeu veure alguns exemples en el mòdul 3 d'aquesta assignatura.

En el cas de la casa d'acollida de dones i fills Casa Esperança (Garcia, 2019), l'autora emmarca el recurs concret explicant la seva història, en què, per exemple, el fet que es tracti d'una cessió d'una institució religiosa orienta algunes de les normes escrites i no escrites. El cas de l'Espai Jove (Alberich, 2019) s'introdueix parlant primer del seu context: un barri determinat d'una ciutat i de com les relacions que s'hi donen conformen també els perfils de les persones joves que participen en l'espai i algunes de les dinàmiques relacionals que s'hi reproduïxen. A Territori Comanxe (Bretones, 2019) l'autora emmarca informacions de context, que tenen a veure amb l'evolució històrica de la ciutat, la situació de l'escola pública o de les polítiques socials; aquestes informacions van apareixent al llarg del text i dialoguen i complementen les dades més etnogràfiques.

1.5. La definició de les categories i els conceptes clau

En els temes que es plantegen i en les preguntes que es formulen en les recerques etnogràfiques, hi ha **conceptes clau, els quals han de ser clarificats i delimitats**, més enllà de les possibles definicions genèriques o usos a l'abast. Un mateix concepte pot ser entès de manera diferent segons autors o perspectives teòriques i poden existir-ne diferents definicions disponibles que no són equivalents.

Per això, cal determinar què entenem per cada concepte, com el definim i des de quina perspectiva, si n'hi ha de diverses, l'estem enfocant.

Exemple: en el cas de l'Espai Jove

En el cas de l'Espai Jove (Alberich, 2019), el concepte de *joventut* i la categorització de les persones com a joves no estan exempts de certa ambigüïtat. La manera com s'entén la joventut no és generalitzable a tots els contextos culturals i socials. Hi ha diferents autors i autores que han definit aquest període vital de manera diferent, segons les seves perspectives teòriques i analítiques. Si volem abordar una etnografia que tracti sobre les persones joves, hem de poder definir què entenem nosaltres per *joves* i especificar a qui considerarem joves en la nostra recerca.

Ara, hem de ser conscients que la nostra manera d'entendre alguns conceptes no sempre coincidirà amb la de la gent que observem i que per parlar d'allò que nosaltres hem determinat d'una manera utilitzen altres mots. Compte, doncs, perquè una cosa són les nostres categories i una altra les que els nostres

informants utilitzen. Per això, en les primeres fases d'una etnografia convé no confiar en els usos i significats de les expressions i del vocabulari que utilitzem, i **contrastar els significats amb els que els nostres informants** empren per esbrinar la confluència o no dels seus sentits.

Exemple

Per exemple, nosaltres podem considerar «joves» a persones que tenen «entre 15 i 29». Però les persones a qui considerem joves poden no identificar-se amb aquest concepte, ni les més joves, ni les més grans, o que la franja de qui es considera «jove» no depengui tant dels anys que es tenen, sinó d'altres criteris (estils de vida, no haver format una família pròpia...).

En els treballs etnogràfics clàssics, la preparació d'una estada etnogràfica comportava molt sovint l'aprenentatge de la llengua nadiua. La majoria d'etnografies educatives actuals es produeixen a la mateixa societat i, per tant, això no és necessari perquè la persona investigadora és nativa. Però les nostres societats tenen alts nivells de complexitat i heterogeneïtat interna, fet que es tradueix també en diversitat dels usos lingüístics: així doncs, cal una mínima **preparació lingüística per copsar millor i comprendre quina és la terminologia emprada**, l'argot, els modismes, etc., en el nostre terreny d'observació.

En les etnografies educatives del que considerem culturalment proper, les categories que utilitzem o que hàgim pogut adquirir com a professionals o com a persones natives d'una determinada cultura poden no resultar adequades. En el treball etnogràfic serà essencial **construir categories des del coneixement que ens proporcionarà el camp**, qüestionant certes categories que es donen per fet en el món professional, però això no vol dir adoptar acríticament les categories de les persones informants.

Exemple

En els serveis socials de Territori Comanxe (Bretones, 2019), al mòdul «Relats etnogràfics», les treballadores utilitzen categories classificatòries, com ara «infants en risc», que són productes d'uns criteris institucionals i una determinada cultura professional. Aquesta categoria pot esdevenir un marcadore que eclipsi infàncies diverses. Fent etnografia hem de ser capaços de desnaturalitzar certes categories que no són construïdes com totes les categories.

Quan es produeixin circumstàncies en què hi hagi **divergències** entre les nostres categories i les dels nostres informants o la gent que observem, aquestes poden ser rellevants. En cap cas hem d'imposar les nostres categories i conceptes als informants; més aviat al contrari, perquè les seves categories ens estaran parlant dels seus punts de vista, que és un dels aspectes principals que volem aprehendre quan realitzem etnografies.

Aquesta dissensió en l'ús dels termes també ens pot advertir de la necessitat de modificar les nostres categories o almenys de revisar-les i qüestionar-les.

1.6. Establiment d'ítems d'observació

El tema de la recerca, les qüestions formulades i el lloc del treball de camp comencen a delimitar allò que s'observarà, però els aspectes que cal observar poden ser múltiples. Per això, cal tenir pensats quins són aquells **elements que volem tenir en compte en les observacions**, en què ens fixarem de manera més prioritària, i quins seran els continguts.

Aquests ítems estan relacionats amb la pregunta de recerca o amb les hipòtesis que hem formulat prèviament. És a dir, amb els possibles elements més rellevants de les observacions participants que poden ajudar a respondre aquestes preguntes o hipòtesis.

Aquests elements poden tenir a veure amb l'escenari, amb els actors, amb les interaccions, amb el llenguatge, amb la quotidianitat, amb els esdeveniments més extraordinaris...

Malgrat aquesta conveniència de tenir un llistat d'aspectes i elements als quals cal prestar atenció, per apuntar millor en els objectius de la recerca i no dispersar-se en l'observació, també cal **fixar-se en allò que passa en el camp i que no havíem previst**, perquè aquests elements inesperats poden obrir-nos àmbits o relacions que no esperàvem. Ja ho abordarem quan parlem de l'actitud de l'etnògraf, però la capacitat de deixar-se sorprendre per allò que succeeix ha de ser una premissa bàsica en un treball de camp etnogràfic.

Per tant, la proposta és un **llistat dinàmic** que es va enriquint a mesura que es desenvolupa l'etnografia, introduint-hi nous aspectes o especificant-ne d'altres de manera més concreta.

1.7. La planificació del treball de camp

Un cop definits tots aquests aspectes anteriors d'aquesta primera fase de la recerca etnogràfica prèvia al treball de camp pròpiament dit, podem tancar la fase planificant aquest treball de camp.

Encara que, com ja hem dit, el treball de camp no ha de ser rígid, sí que convé **organitzar i sistematitzar l'observació**, tot i que després s'adapti a allò que passi.

Idealment, l'etnografia es basa en llargues estades sobre el terreny que haurien de permetre tenir prou temps per abordar tots els aspectes de la recerca que es creguin necessaris, però a vegades tenim un temps limitat per a les observacions. Malgrat aquestes limitacions temporals, hem de ser conscients de la

importància que té disposar de **temps suficient** si el que volem és conèixer els diferents punts de vista amb la seva complexitat. L'etnografia demana temps, si no, no és etnografia.

Però sigui quin sigui el temps del qual disposem, convé tenir un **pla de treball de camp definit**. El treball de camp pot tenir diferents fases. Sovint hi ha una fase inicial en què la persona investigadora adopta un rol més passiu i d'observació per amarar-se d'aquella realitat, i perquè els altres actors s'acostumin a la seva presència, per passar després a altres fases més actives, on s'interactui més i es puguin realitzar entrevistes, ja siguin de manera més informal o més formal, intercalant entre les fases moments de reflexió i anàlisi d'allò que s'ha obtingut fins al moment d'incorporar-ho a les fases següents. També en unes primeres etapes poden sorgir preguntes o possibles hipòtesis explicatives que es posen a prova i es contrasten en les fases finals.

A més, també es poden **focalitzar les diferents sessions d'observació** en uns elements o uns altres, posant l'atenció en unes sessions en uns actors, i en altres en determinades dinàmiques de relació, etc. L'objecte d'estudi de cada etnografia i tot el desgranament previ dels ítems d'observació que hem desenvolupat ens hauria d'ajudar a pautar l'observació participant.

1.8. L'entrada al camp

Un cop definit el projecte de treball de camp, hem de plantejar-nos com accedirem al nostre camp concret d'estudi, a la nostra unitat d'observació, ja que una condició dels estudis etnogràfics és que **la presència de la persona que realitzarà l'etnografia sigui acceptada** per les persones amb qui realitza la investigació. I això tindrà a veure amb permisos explícits però també amb un consentiment més tàcit en què s'admet aquesta presència forana.

Aquesta fase s'ha anomenat sovint de **negociació**, en la qual s'estableixen una sèrie de primers contactes o s'estudia la millor manera de fer aquest ingrés.

I diem que aquesta és una fase perquè no s'acaba amb l'obtenció d'una autorització, per exemple, de la persona responsable d'una institució, sinó que després les persones concretes amb les quals estem realitzant l'observació de camp també han de consentir i acceptar la nostra presència.

El primer que cal tenir en compte és que les persones amb qui prenem contacte quan realitzem el treball de camp **han d'estar informades** d'allò que farem i per a què servirà. Per la nostra ètica professional, no fem etnografia encoberta, sinó que explicitem què volem fer, les nostres intencions i com tenim pensat procedir, negociant, si convé, la manera com desenvoluparem l'observació participant amb les persones implicades. Hem de ser conscients

que el treball de camp no deixa de ser una petita invasió de la vida privada de les persones (encara que es faci en un espai públic) i que necessitem que ens donin permís per entrar-hi.

Per tant, ens hem d'assegurar que la finalitat de la nostra etnografia s'entén, adaptant les explicacions més tècniques amb professionals o amb un llenguatge més planer i entenedor amb altres persones. Però ni en uns ni altres **no s'han de generar falses expectatives** sobre per a què servirà l'etnografia, per exemple, de persones que participen en una determinada institució i que poden pensar que aquest és el canal per fer arribar les seves necessitats o determinades reivindicacions.

En el treball en institucions educatives sovint caldrà que hi hagi un **permís** explícit d'alguna persona responsable, però també en les etnografies en espais més oberts i públics haurem d'explicitar què estem fent i guanyar-nos les persones perquè acceptin la nostra presència.

En tots els casos les persones que estan en el nostre camp d'observació han de sentir que som **dignes de confiança**, per la credibilitat del que expliquem, però també per les nostres actituds i la manera d'estar presents i interaccionar. I la confiança sovint ens l'haurem de guanyar i en alguns entorns no sempre és fàcil, perquè pot ser que la manera de relacionar-se amb persones que poden representar certs rols de poder (per exemple, el fet de ser home, adults si etnografiem joves, «blancs» davant de persones racialitzades, treballadors socials o educadors en altres), i amb qui fàcilment ens poden identificar, ja estigui molt marcada, i en alguns casos que fins i tot pugui tenir un cert grau d'hostilitat.

La manera d'entrar en el camp o de la mà de qui sigui aquesta entrada **pot condicionar en part la manera de relacionar-nos amb les persones** i esbiaixar el treball de camp. Sovint ens introdueix algú que és responsable d'una institució o que forma part d'equips professionals, altres vegades són persones que ens poden fer de mediadores (líders, membres d'una determinada comunitat o col·lectiu) o senzillament tenim contactes que ens ajuden en aquest accés. Hem de ser conscients que si entrem de la mà d'algú, la resta de persones ens identificaran probablement, almenys en uns primers moments, com a algú proper a aquella persona, i en casos de rivalitats o senzillament d'heterogeneïtat en els grups, això pot suposar que tinguem un accés més fàcil a unes persones que a unes altres.

Finalment, siguem conscients que aquests primers contactes amb les persones que ens poden facilitar l'entrada o les primeres aproximacions al camp ja formen part del treball de camp i, per tant, hauríem de recollir-ho en els nostres diaris de camp perquè ens poden proporcionar informacions de context interessants.

2. El posicionament i el rol de la persona etnògrafa en una etnografia educativa

La persona que realitza l'etnografia és l'instrument principal de la recerca. Per una banda, és qui selecciona el tema i defineix la investigació, analitza i reflexiona sobre tot allò recollit com en qualsevol altra recerca, però per una altra també és qui entra físicament al camp, realitza les observacions, les escoltes, es relaciona amb les persones informants i amb les altres persones que habiten o transiten els escenaris etnografiats.

A més, com hem dit al llarg d'aquest mòdul, una de les finalitats principals de l'etnografia és comprendre el punt de vista dels altres, siguin qui siguin aquests «altres», i, per tant, **modificar en part la nostra mirada** i concepció sobre allò que estudiem.

Per tant, el posicionament i el rol de la persona etnògrafa és un element clau i requereix un **desenvolupament d'habilitats** que permetin aquesta obertura de mirada i de posicionament, per deixar enrere la posició d'autoritat com a persona professional o experta, posseïdora de coneixement.

La persona que realitza l'etnografia es posiciona en el camp en una actitud d'ignorància, oberta a l'aprenentatge, amb la qual ha d'intentar capgirar les posicions d'autoritat, saber i poder (encara que aquestes hi continuaran sent presents), deixar-se guiar pels seus informants en aquell món determinat.

En les etnografies clàssiques això volia dir ser guiats pels que havien estat titllats de «salvatges», «primitius» o «menys desenvolupats», que eren els qui posseïen el coneixement que interessava a l'etnògraf. Però en les etnografies educatives en els nostres contextos també s'inverteixen aquests rols sobre quines són les epistemologies vàlides i, així, sovint **persones i col·lectius que estan en una posició de desigualtat** –en diferents sentits– en la nostra societat són **portadors de coneixement** que ens interessa i que volem posar en valor, ja siguin infants, joves, persones sense llar, persones que tenen una malaltia mental o dones que han estat víctimes de violència. El nostre posicionament i rol com a persona que realitza l'etnografia és molt diferent de la posició i rol tècnic professional que adoptem quan exercim d'educadores i educadors. I això condiciona com ens apropem i relacionem amb la gent.

2.1. L'observació participant

La principal tècnica de l'etnografia, i amb la qual a vegades es confon i s'equipara, és l'observació participant.

En l'observació participant la persona investigadora s'introdueix directament en el camp i el context social del problema que vol estudiar per **formar part d'aquella realitat**, compartint la quotidianitat i interactuant amb els actors –les persones informants– en el seu context social, alhora que enregistra informació.

I ho fa de la manera menys intrusiva possible, perquè la seva presència en el camp no l'alteri. I tot això per captar i recollir quines són les trames de sentits que configuren les maneres de sentir, actuar i pensar de les persones i grups que estem estudiant.

La persona que realitza l'observació participant ha de fer un doble exercici: **de distanciament i de proximitat**. L'observació suggereix certa distància i passivitat quan mirem i escoltem, però la participació ens aboca també a la proximitat amb les persones que estan ubicades en el camp, tenint-hi contacte personal, preguntant i responent, interactuant i sent part de la situació que volem estudiar.

En els estudis clàssics, la persona etnògrafa se submergia en el context social que volia estudiar, traslladant-se a viure en aquell context i compartint la vida quotidiana amb les persones que estudiava, per copsar quin era el punt de vista de les persones que habitaven en aquell lloc.

En els estudis etnogràfics educatius a la societat contemporània, sovint la persona que desenvolupa l'etnografia entra i surt del camp. Però perquè pugui continuar considerant-se observació participant etnogràfica, la persona investigadora ha d'entrar al camp de manera directa durant un període de temps relativament considerable i interaccionar de manera directa amb les persones que formen part del seu objecte d'estudi per intentar entendre les seves lògiques, motivacions, sentits, etc.

La persona que realitza l'observació participant ha d'observar –valgui la redundància–, escoltar i preguntar, però intentant que la seva presència i la seva participació alteri el mínim possible la realitat a la qual es vol apropar, per no esbiaixar els resultats que vol recollir. Durant l'estada al camp i posteriorment a aquesta, es registra allò que s'ha observat i escoltat en notes de camp i un diari de camp.

L'ampliació de la mirada de la persona que fa l'etnografia es produeix amb un doble moviment epistemològic que es complementa:

- L'estranyament d'allò que li resulta familiar i el reconeixement.
- La comprensió del punt de vista natiu.

2.2. L'estranyament

La nostra enculturització en un context determinat defineix en gran manera la nostra interpretació del món: la nostra manera de sentir, d'actuar i de pensar. Quan en l'etnografia clàssica la persona investigadora abandonava el seu context i anava a viure amb els nadius, el procés d'estranyament, d'abandonament dels espais propis era físic. L'etnògraf havia d'afrontar situacions desconegudes que facilitaven el distanciament de les seves lògiques i categories, encara que tampoc era un pas directe sinó que requeria un exercici constant de fer i revisar. Actualment, aquest procés d'estranyament sovint ha de ser un exercici que ha d'efectuar la persona que fa la recerca i on ha de **posar consciència**, perquè els contextos on es porten a terme les etnografies estan a la nostra mateixa societat, i a vegades fins i tot ja hem tingut contacte previ amb les unitats d'observació, amb la qual cosa podem caure en l'equívoc de pensar –sense ser-ne del tot conscients– que les nostres lògiques i categories ja ens serveixen per comprendre els fenòmens i les realitats que estudiem.

L'estranyament comporta que tinguem desperta la capacitat de sorprendre'ns per allò que és quotidià i aparentment trivial i preguntar-nos per la lògica del seu funcionament i per entendre com les persones que ho viuen ho veuen.

Sovint són aspectes que podrien semblar evidents, perquè estan a la vista de tothom, però que per la seva ordinaritat poden passar desapercibuts.

L'estranyament ha de permetre **neutralitzar al màxim la mirada etnocèntrica i sociocèntrica** de la persona investigadora.

2.3. El punt de vista natiu

L'estranyament ha d'anar de la mà de l'esforç per entendre les lògiques socials des de la perspectiva de les mateixes persones que ho viuen. Per tant, és un exercici de **reconeixement d'altres perspectives, posicionaments, categories**, situades en un context determinat.

Per això també hem de **reconèixer des d'on mirem**, quina és la nostra posició en les relacions que establim amb els subjectes estudiats –que inclouen també possibles relacions de poder– i canviar aquestes mirades i lògiques.

Comprendre el punt de vista natiu no es redueix a una qüestió d'empatia, que ens parlaria només de les emocions de l'altre, sinó que ha d'anar molt més enllà per aprehendre la trama de significats que configura allò que la gent sent, fa, diu i pensa.

I per això, cal saber observar i escoltar, per estar atent al que es diu i al que es fa, però també a qui ho fa, quan i de quina manera, per intentar entendre –amb la interacció amb les persones– els perquè. Per tant, no és només rellevant el que la gent diu, fa i sent, sinó també entendre quines són les estructures mentals i les lògiques socials i culturals en què se situen.

Entendre el punt de vista dels subjectes estudiats tampoc vol dir identificar-se amb aquests. El **contrast i la reflexió sobre els resultats obtinguts** des d'aquests dos posicionaments, d'estranyament del que ens és propi i d'acostament a les lògiques de les persones que estudiem, és el que proporciona sovint els millors fruits a l'etnografia.

A l'antropologia sovint s'han utilitzat **les categories *emic* i *etic*** per distingir dos tipus d'estratègies d'investigació etnogràfiques:

- *Emic* es refereix a aquelles que reproduïxen i emfatitzen el punt de vista natiu i la seva trama de significats.
- *Etic* són les que posen l'èmfasi en la interpretació des del punt de vista de la persona observadora/investigadora.

Encara que aquesta distinció no està exempta de polèmica, que no podem abordar en aquest escrit introductori, sí que ens ajuda a posar en relleu com aquestes visions i significats sobre un mateix fenomen o realitat poden no coincidir, i aquesta divergència és rellevant.

En les intervencions i els acompanyaments socioeducatius habituals hi ha una preeminència dels significats i les interpretacions tecnicoprofessionals; les etnografies educatives han de ser útils per fer presents **els sentits de les persones a qui acompanyem educativament**, els discursos i les visions de les quals han estat sovint desposseïdes de poder.

Bibliografia

- Celigueta, G., i Solé, J. (2013). *Etnografia para educadores*. Barcelona: UOC.
- Guber, R. (2001). *La etnografia. Método, campo y flexibilidad*. Bogotá: Norma.
- Hammersley, M., i Atkinson, P. (2001). *Etnografia. Métodos de investigación*. Barcelona: Paidós.
- Jociles, M. I., Franzé, A., i Poveda, D. (Eds.) (2011). *Etnografías de la infancia y de la adolescencia*. Madrid: Catarata.
- Pujades, J. J. (Coord.) (2004). *Etnografia*. Barcelona: UOC.
- Taylor, S., i Bogdan, R. (1992). *Introducción los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona: Paidós.
- Velasco, H., i Díaz, A. (1997). *La lógica de la investigación etnográfica. Un modelo de trabajo para etnógrafos de la escuela*. Madrid: Trotta.

